

OHRANJANJE NARAVE V KMETIJSKI PRAKSI – OVIRA, NUJA ALI PRILOŽNOST?

Mateja Slovinc Grasselli, Ana Novak in Tanja Šumrada

157

IZVLEČEK

Prispevek analizira predstave kmetov s Krasa in Ljubljanskega barja o »dobrem kmetu« in »dobri krajini« z namenom boljšega razumevanja njihovega odnosa do varstva narave v kmetijstvu. Sogovorniki so visoko vrednotili naravno in kulturno dediščino prostora, ki se ohranja predvsem z ekstenzivnimi praksami, a je za večino ideal predstavljalo intenzivno kmetijstvo. Sebe so prepoznavali kot skrbnike narave, vendar bolj v kontekstu ohranjanja narave, primerne za dolgoročno in ekonomsko uspešno kmetijsko pridelavo, redkeje pa za varstvo prostoživečih rastlinskih in živalskih vrst.

Ključne besede: ohranjanje biotske pestrosti, dober kmet, kmetijska krajina, Ljubljansko barje, Kras, zavarovana območja

ABSTRACT

In the article, the authors examine how farmers from Kras (the Karst) and Ljubljansko barje (Ljubljana Marshes) perceive the notion of the "good farmer" and "good landscape" with the purpose of better understanding their relationship towards nature conservation in agriculture. The study found that most respondents highly value the natural and cultural heritage of the area, which is mainly preserved through extensive farming, but for most farmers intensive farming is the ideal approach. They generally identify themselves as custodians of nature, but mainly in the context of the preservation of nature suitable for long-term, economically viable agricultural production, and rarely in relation to the protection of wild plant and animal species.

Keywords: biodiversity conservation, good farmer, agricultural landscape, Ljubljansko barje, Kras, protected areas

Uvod

Kmetje med seboj in z drugimi razpravljajo o vremenu, cenah surovin in pridelkov na domačem in globalnem trgu, vladnih odločitvah ter številnih drugih dejavnikih, ki zadevajo njihovo kmetijo in življenje. V teh pogovorih delijo tudi izkušnje in mnenja

o drugih članih podeželskih skupnosti, sosednjih in drugih kmetih, na primer komu najboljše uspeva poljščina, čigave njive so zapleveljene, katere ukrepe kmetijske politike izvajajo in podobno. Na ta način se oblikuje predstava o tem, kdo je »dober kmet« in kako ga prepoznati. Pri tem imajo pomembno vlogo tudi politični odločevalci, kmetijski svetovalci, strokovnjaki in zastopniki kmetijskih podjetij, saj s svojim delovanjem odločilno vplivajo na razumevanje in izvajanje kmetijskih praks (Mills idr. 2017).

Odločitve kmetov so v veliki meri odvisne od dogajanja na kmetijskih trgih, kmetijskih politik in naraščajočih družbenih zahtev na področju varstva okolja in naravi prijaznega kmetovanja. V Sloveniji se je usmerjenost kmetijstva kmalu po osamosvojitvi začela usklajevati s politikami in zakonodajo Evropske unije (EU) in njene Skupne kmetijske politike (SKP) (Knežević Hočevar in Slovinc Grasselli 2023). SKP, uvedena leta 1962, je bila primarno zasnovana za spodbujanje kmetijske proizvodnje, zagotavljanje oskrbe s hrano po dostopnih cenah in podpiranje primernega življenjskega standarda kmetov (Bradley in Christodoulou 2022: 7–8). V naslednjih desetletjih je SKP pospešeno spodbujala dvig produktivnosti v sektorju in s tem intenzivno kmetijsko pridelavo. Politični dokumenti kmetijskih politik so bili zato osnovani na produktivistični paradigmi razvoja kmetijstva in so po drugi svetovni vojni kot temelj delovanja kmetov v skupnosti in na kmetiji izpostavljali predvsem njihove ekonomske motivacije, povezane z dvigom proizvodnje (Silvasti 2003: 145; Matthews 2013: 4).

Od konca 70. let prejšnjega stoletja so raziskovalci in okoljevarstveniki začeli opozarjati na negativne učinke produktivistične paradigme razvoja evropskega kmetijstva na okolje in naravo, kot so degradacija tal, onesnaženje voda in zraka ter zmanjševanje biotske pestrosti (Henle idr. 2008: 61; Stoate idr. 2009: 22; Zabel idr. 2019: 2). Odgovor odločevalcev Evropske skupnosti v okviru SKP je bil sprva počasen, vendar so v 80. letih vseeno začeli uvajati nadzor nad presežki proizvodnje in obenem ponujati nadomestila kmetom za izgubo dohodka ob sprejetju okolju prijaznejših oblik kmetovanja. Ta nadomestila so bila prva oblika kmetijsko-okoljskih plačil (KOP), ki so danes ključno orodje SKP za zmanjševanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje in hkrati ohranjanje pozitivnih družbenih učinkov kmetijstva na podeželskih območjih (Matthews 2013: 4–5).

Pristop »dobrega kmeta« se je v znanosti uveljavil v zadnjih 20 letih, sprva predvsem med britanskimi ruralnimi sociologi. Njihove raziskave temeljijo na analizah predstav »dobrega kmeta« v določenem času in prostoru; odstirajo vrednote, vedenja in veščine, ki so cenjene in pričakovane pri kmetih in drugih članih podeželskih skupnosti ter so rezultat nenehne socializacije v življenje na kmetiji. Rob Burton in kolegi (2020: 6) so opozorili predvsem na razlagalno vrednost pristopa »dobrega kmeta«, ki običajno nima (enotne) teoretizacije.

V tem prispevku izhajamo iz domačinskih razumevanj »dobrega kmeta« (Burton 2004; Burton idr. 2020). Strokovne in znanstvene razprave (etska perspektiva) o slovenskem in evropskem kmetijstvu in varstvu okolja v ospredje postavljajo strukturne in socioekonomske značilnosti kmetij. Zorni koti domačinov (emška perspektiva) pa so pogosto spregledani. Čeprav se to v zadnjih letih spreminja, so pomeni motivacij in vrednostnih sistemov kmetov za njihovo upravljanje s kmetijskimi gospodarstvi in kmetijsko krajino premalo raziskani (Goodenough 2017). Pristop »dobrega kmeta« tako obravnavamo kot podlago za razvoj novih uvidov v načine življenja kmetov in razlag

njihovega odnosa do kmetijskih praks, okolja in drugih akterjev v kmetijstvu.

Dosedanje študije so predstave »dobrega kmeta« pogosto opisovale v kontekstu vpliva različnih družbenih dejavnikov na odločitve kmetov za sodelovanje v ukrepih KOP. Slednji so namreč prostovoljni, zato je bilo z vidika njihove uspešnosti pomembno razumeti, zakaj se kmetje odločijo za (ne)sodelovanje (de Snoo idr. 2013; Lastra-Bravo idr. 2015: 2). Prve raziskave na Finskem (npr. Silvasti 2003) in v Veliki Britaniji (npr. Burton 2004; Burton, Kuczera in Schwartz 2008; Burton in Parahawewa 2011) so pokazale, da so v podeželskih skupnostih prevladovali produktivistični ideali »dobrega kmeta«, ki je dosegal visoke donose ter skrbel za »urejene« in intenzivno obdelane kmetijske površine. Te ideje so bile pogosto v nasprotju z ukrepi KOP, ki so podpirali manj intenzivne kmetijske prakse, kot sta pozna košnja in puščanje nepokošenih pasov. Avtorji (npr. Burton, Kuczera in Schwartz 2008; Burton in Parahawewa 2011) so ugotavljali, da lahko ukrepe KOP kmetje dojemajo kot izgubljeno priložnost za prikaz svojih veščin in usposobljenosti ter lahko za njih predstavljajo družbeno neprivlačno vedenje. Raziskovalci so te napetosti med predstavo »dobrega kmeta« in naravi prijaznimi praksami, ki jih spodbujajo KOP, prepoznali kot enega od ključnih razlogov za nizek interes kmetov za sodelovanje v teh ukrepih in neuspeh pri doseganju okoljskih ciljev (Burton, Kuczera in Schwartz 2008; Saunders 2016).

159

Predstave o »dobrem kmetu« med drugim vplivajo na skupnostna vrednotenja krajine. Tako so različni raziskovalci v povezavi s temi predstavami postopoma opisovali tudi ideje »dobre (kmetijske) krajine«, ki temeljijo na normativnih opisih krajine, preko katerih se odražajo vrednote in prakse »dobrega kmeta« (Westerink idr. 2021: 61). Nassauer in Westmacott (1987: 207) sta v raziskavi med kmeti v Veliki Britaniji in ZDA ugotovila, da so kmetje kmetijsko krajino ocenjevali predvsem z vidika njene funkcionalnosti in primernosti za pridelavo hrane, medtem ko je Tiina Silvasti (2003) na Finskem opazila, da se ocena krajine navezuje na prikaz kmetovih veščin in trdega dela. Raziskave iz severne in vzhodne Evrope so namreč pokazale, da je za kmete »dobra kmetijska krajina« čista, brez plevelov, z zdravimi in enakomernimi pridelki ter urejena, s poljščinami, zasejanimi v ravnih linijah, in vzdrževanimi krajinskimi značilnostmi, kot so mejice (Silvasti 2003: 147; Burton 2004: 210; Saunders 2016: 397; Westerink idr. 2021: 63).

V zadnjem desetletju lahko v literaturi o predstavah »dobrega kmeta« in »dobre krajine« opazimo premik od poudarjanja napetosti med produktivističnimi in post-produktivističnimi paradigmi v kmetijstvu k ugotovitvi, da so te predstave dinamične in se spreminjajo (Burton idr. 2020: 26–28). V nekaterih raziskavah iz zahodnoevropskega prostora so namreč opazili počasen, a zaznaven premik v idejah »dobrega kmeta« in njegovem odnosu do varstva narave in okolja (npr. Sutherland in Darnhofer 2012: 237–238; Riley 2016: 69–72; Wheeler idr. 2018: 13–15; Cusworth 2020: 170; Westerink idr. 2021: 65–66). Mark Riley (2016), George Cusworth (2020) ter Judith Westerink in kolegi (2021) so sklepali, da je do premika najverjetneje prišlo zaradi dolgoročne prisotnosti ukrepov KOP, v katere so se kmetje vključevali. Lee-Ann Sutherland (2013) pa je razloge našla tudi v boljši dostopnosti okolju prijaznih tehnologij in izboljšanju ekonomskega položaja britanskih ekoloških kmetov. Svojo vlogo pa so verjetno odigrali tudi naraščajoči pritiski potrošnikov in širše družbe po zmanjšanju negativnih vplivov kmetijstva na okolje (Matthews 2024).

Namen prispevka je na izbranih območjih v Sloveniji raziskati, kako si kmetije predstavljajo »dobro kmetijsko krajino« in kako naj bi »dober kmet« upravljal z njo. Nadalje nas je zanimalo, kakšen pomen imata v konceptualizaciji »dobrega kmeta« ohranjanje biotske pestrosti in značilne kmetijske krajine, kar smo poskušale razumeti skozi dožemanje odnosa med kmetijstvom in varstvom narave pri kmetih. Prispevek je eden prvih, ki skupaj naslavlja predstave »dobrega kmeta« in »dobre kmetijske krajine« (prim. Westerink idr. 2021). Poleg tega se uvršča med redke primere uporabe pristopa »dobrega kmeta« v raziskavah v srednji in vzhodni Evropi, kjer se je zaradi specifičnega zgodovinskega in političnega razvoja razvila drugačna, pogosto drobno posestna struktura kmetijstva, ki je povezana z visoko stopnjo biotske pestrosti (Sutcliffe idr. 2015). Te posebnosti lahko vplivajo tudi na drugačne predstave o tem, kaj pomeni biti »dober kmet« in kakšna je »dobra kmetijska krajina«, kot jih najdemo v zahodnoevropskih in anglosaških državah, kjer se je kmetijstvo razvijalo v drugačnih družbeno-političnih sistemih in je bilo do sedaj izvedenih največ raziskav »dobrega kmeta«.

V nadaljevanju predstavljamo metodološki pristop na raziskovalnih območjih Ljubljanskega barja in Krasa, krajši zgodovinski opis teh območji ter poglede kmetov na kmetijsko krajino, vplive kmetijstva na naravo in delovanje »dobrega kmeta«.

Metodološki pristop

Gradivo za prispevek je bilo zbrano v okviru Ciljno raziskovalnega projekta Trajnostni modeli kmetovanja na območjih Natura 2000¹ (Šilec idr. 2023). Člani projektne ekipe so na pilotnih območjih Natura 2000 analizirali možnosti vzpostavitve trajnostnih modelov kmetovanja, ki bi poleg doseganja ekonomskih in proizvodnih ciljev omogočali tudi uresničevanje ciljev ohranjanja biotske pestrosti. V okviru projekta smo raziskovalke Biotehniške fakultete spomladi 2023 opravile pogovore s kmeti z območij Natura 2000 – Kras in Ljubljansko barje. Zbrano terensko gradivo s teh kmetij je služilo kot osnova za analizo, predstavljeno v prispevku.

Stik s sogovorniki smo vzpostavile prek lokalnih kmetijskih terenskih svetovalcev. Med obiski smo s člani družinskih kmetij opravile polstrukturirane intervjuje, ki so se običajno začeli v hiši sogovornikov in nadaljevali z ogledom domačije ter obdelovalnih površin. Pogovore smo vodile na podlagi predhodno dogovorjenih izhodiščnih okvirnih vprašanj znotraj štirih ključnih tem: identitetni procesi v podeželskih skupnostih, značilnosti in prepoznavanje »dobrega kmeta« oziroma »dobre kmetijske krajine« ter izvajanje kmetijskih praks za varstvo narave. Obisk je trajal od ene ure do dveh ur in pol. S kombinacijo pogovorov in opazovanja smo pridobile globlje vpogled v izkušnje in vrednostne sisteme kmetov o varovanju okolja in vsakodnevnem življenju v kontekstu kmetijske prakse, ki pomembno vplivajo na njihove identitetne procese in oblikovanje percepcij o »dobrem kmetu« in »dobri kmetijski krajini«.

¹ Ciljni raziskovalni projekt (CRP V4-2019) sta financirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost (ARIS) in Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Gradivo je bilo zbrano in analizirano tudi v okviru programskih skupin Ekonomika agroživilstva in naravnih virov (P4-0022) in Raziskave o duševnih stiskah in dobrem počutju (P5-0439), ki ju sofinancira ARIS.

V intervjujih z obeh raziskovalnih območij je skupaj sodelovalo 30 sogovornikov.² Od tega je bilo 26 moških in štiri ženske, v povprečju so bili stari 53 let, najmlajši 29 in najstarejši 77 let. Sogovorniki so prihajali z 29 kmetij, pri čemer jih je bilo 15 z Ljubljanskega barja, 14 pa s Krasa. Polovica kmetov se je s kmetijstvom ukvarjala poklicno, polovica pa ob redni zaposlitvi. Druge značilnosti kmetij so predstavljene v preglednici 1.

	Ljubljansko barje	Kras
Število kmetij	15	14
Povprečna velikost	30.6 ha	89.1 ha
Usmerjenost kmetijske proizvodnje		
<i>Govedoreja</i>	13	2
<i>Mešana živinoreja</i>		5
<i>Ovčereja</i>		2
<i>Vinogradništvo</i>		4
<i>Drugo</i>	2	1
Vpisani v ukrep Kmetijsko-okoljska-podnebna plačila	7	10
Vpisani v ukrep Ekološko kmetovanje	4	8

Značilnosti kmetij sogovornikov

Zgodovinski oris raziskovanih območij

Ljubljansko barje je bilo območje nizkega in visokega barja, ki so ga že v času Rimljanov, intenzivneje pa v 18. in 19. stoletju, s sistematičnim osuševanjem preoblikovali v krajino, primerno za kmetovanje (Smrekar idr. 2014: 22). Takratno ekstenzivno kmetovanje je ustvarilo značilno mozaično krajino, ki je bila sestavljena iz mozaika biotsko pestrih vlažnih travnikov, grmišč in mejic, njiv in drenažnih jarkov. Takšna raznolika krajina se je deloma ohranila do danes, kar je bil povod za razglasitev območja Natura 2000 leta 2004 in ustanovitev Krajinskega parka Ljubljansko barje leta 2008 (Smrekar idr. 2014: 23). Bližina razvijajočega se mesta Ljubljana je močno vplivala na razvoj tržno usmerjenega in vse bolj intenzivnega kmetijstva (Natek 1984: 58). Nadaljnje osuševanje, intenzivna raba travnikov, širjenje njivskih površin ter izsekavanje lesne vegetacije so močno vplivali na naravovarstveno pomembne habitate in s tem ogrozili številne rastlinske in živalske vrste (Denac 2021; Zupan idr. 2023). Danes se na območju Ljubljanskega barja večina kmetij ukvarja z govedorejo, ki na eni strani pomembno vpliva na ohranjanje ciljnih habitatov in vrst kmetijske krajine, na drugi strani pa z intenzifikacijo kmetijske proizvodnje ogroža biotsko pestrost območja (Medved in Kos 2014: 2).

Podobno kot na Ljubljanskem barju je človek močno posegal tudi v naravo in podobo Krasa. Do 14. stoletja so to območje pretežno prekrivali naravni gozdovi, ki so jih v nadaljnjih stoletjih ljudje skoraj povsem izkrčili zaradi paše drobnice, zlasti s

2 Zvočne posnetke in transkripcije hranimo avtorice članka.

transhumanco, in potreba po lesu za kurjavo in gradnjo. Nastala gola in kamnita pokrajina ni zagotavljala primernih pogojev za kmetovanje in za zaščito pred vremenskimi ujmami, zato so sredi 19. stoletja pričeli s pogozdovanjem. Od konca 19. stoletja, izraziteje pa po drugi svetovni vojni, se je na Krasu korenito zmanjšalo število kmečkega prebivalstva. Mnogi so se zaradi težkih življenjskih razmer na kraških kmetijah preselili v mesta, kjer so iskali priložnosti v hitro razvijajoči se industriji. To je vodilo v zapuščenje obdelovalnih površin in njihovo zaraščanje, ki poteka še danes, ko gozdovi pokrivajo več kot 60 % območja (Kladnik in Volk Bahun 2011: 70–73). Prav zaraščanje je eden izmed ključnih razlogov za zmanjševanje površin biotsko pestrih suhih travnišč, ki so na tem območju varovana v okviru omrežja Natura 2000 (Kaligarič in Ivanjšič 2014: 155–156). Za njihovo ohranjanje je namreč potrebna redna ekstenzivna košnja ali paša z omejeno uporabo gnojil. V letu 2019 je bilo na Krasu v ukrepe KOP, ki podpirajo tovrstno rabo, vključenih zgolj 15,8 % travnišč (Šumrada idr. 2021: 3–4). Na Krasu danes kmetijstvo predstavlja manj pomembno gospodarsko dejavnost (Kladnik 2006). Prevladujejo kmetije v velikosti do pet hektarov, ki so pretežno usmerjene v vinogradništvo in pašno živinorejo (Šumrada idr. 2021: 4).

Rezultati z razpravo

Vrednotenja naravne in kulturne krajine

Vrednotenja naravnih razmer v kontekstu kmetovanja in dediščine prostora

Lepa kmetijska krajina je »mozaična, ampak obdelana« (B7).

Ljubljansko barje in Kras sta pokrajini z botaničnimi, geomorfološkimi, hidrografskimi in pedološkimi posebnostmi, ki so vplivale na razvoj kmetijstva in z njim povezane kulturne posebnosti prostora, kot so melioracijski jarki na Barju in suhi zidovi na Krasu (Smrekar idr. 2014: 18–23; Šumrada idr. 2021: 23). Naravne razmere in krajinske značilnosti so večkrat omenili tudi sogovorniki, in sicer v prvi vrsti v kontekstu vpliva na kmetijsko proizvodnjo. Piščančjerejec z Barja je na primer razložil lastnosti barjanskih tal z besedami »to je dvojno, s potice na slab kruh, ni vmesnega«. S tem je na eni strani mislil na »morost«, kjer so tla mokra in primerna predvsem za gojenje koruze, ter »kamen in šoder«, kjer so razmere sušne in prideluje krompir (B4). Nadalje je ekološki polkmet povedal, da je Barje preprejeno z jarki zaradi odvodnjavanja, kar preprečuje oblikovanje večjih sklopov kmetijskih zemljišč (B11), starejša kmetica z manjše govedorejske kmetije pa je razlagala, da na kislih barjanskih tleh raste preslica, ki ni primerna za krmo govedi (B13). Podobno je gospodarica s turistične in vinogradniške kmetije pripovedovala o botanični sestavi kraških travnikov, ki je med vrstno najbolj pestrimi v Evropi (Pipenbaher, Kaligarič in Škornik 2011: 521), ter poudarila, da naravne razmere na Krasu omogočajo zgolj ekstenzivno kmetijstvo z eno ali morda dvema košnjama (K6). Veliko kmetov s Krasa je omenilo tudi negativne vplive burje na kmetijstvo – odnašanje zemlje in posledično zmanjševanje gostote travinja.



163

Različno vzdrževani suhi zidovi so bistven element kulturne dediščine in ohranjanja biodiverzitete na Krasu, 2023 (foto Ana Novak, osebni arhiv avtorice)



Kmetijsko krajino Ljubljanskega Barja predstavljajo gozd, njive, travniki, odvodni jarki in mejice, 2023 (foto Marija Tomšič, osebni arhiv avtorice)



Bale z lucerno, deteljo in drugimi krmnimi rastlinami na kmetijsko intenzivni govedorejski domačiji na Ljubljanskem Barju, 2012 (foto Mateja Slovinc Grasselli, osebni arhiv avtorice)

Opisi kmetijske krajine kažejo, da tako kraški kot barjanski sogovorniki kmetijsko krajino v prvi vrsti vrednotijo na podlagi njene uporabnosti in primernosti za kmetovanje, kar je skladno z ugotovitvami tujih raziskovalcev (npr. Nassauer in Westmacott 1987: 202; Włodarczyk-Marciniak, Frankiewicz in Krauze 2020: 4). Dodatno so nekateri sogovorniki poudarili, da je »dobra njiva« tista brez kamenja in z globokimi tlemi, ki omogoča enostavno obdelavo in dosego dobrega pridelka. V nasprotju s tem pa so sogovorniki, predvsem s Krasa, poročali, da kmetujejo na plitkih tleh s kamenjem. Poudarili so, da okolje, v katerem živijo, zaradi naravnih razmer s kmetijskega vidika za njih ne predstavlja »dobre kmetijske krajine«. Te omejitve jim tako otežujejo doseganje idealov »dobrega kmeta«, ki ga prepoznavajo kot nekoga, ki (lahko) živi od kmetijstva in s primerno kmetijsko proizvodnjo dosega visoke hektarske donose.

Kljub temu razmišljanja nekaterih sogovornikov kažejo, da si idealom »dobrega kmeta« v danih naravnih razmerah prizadevajo čim bolj približati in da so lahko kmetje prepoznani kot »dobri« tudi v zahtevnejših razmerah za kmetovanje, če z razvojem posebnih spretnosti in znanj dosežejo določeno raven in raznolikost kmetijske proizvodnje. Za konjerejca z Barja, ki se je opisal kot »hobi« kmet, je bil na primer dober kmet tisti, ki z »določenimi pravičnimi pristopi«, različnimi znanji in naporom uspe pridelati različne kulture na »slabi zemlji« (B7). Glede na pogovore s kraškimi in barjanskimi kmeti »dober kmet« spoštuje različne naravne razmere, saj je odvisen od njih in jim prilagaja kmetijske prakse (prim. Saugeres 2002; Silvasti 2003), obenem pa skuša te razmere tudi obvladati, da bi v danih okoliščinah pridelal po njegovem primerne količine in kakovosti pridelka. Za dosego tega cilja, kot bomo razpravljale kasneje, pa pogosto posega po praksah, ki niso vedno optimalne z vidika naravovarstvenih smernic.

Sogovorniki naravne in lokalne razmere niso vrednotili zgolj z vidika kmetijske pridelave, temveč so jih obravnavali tudi kot del svoje krajinske identitete. Naravnogeografske danosti, človekova dejavnost in sistemi dedovanja so namreč na Barju in Krasu ustvarile mozaično razporeditev krajinskih struktur, to je majhnih in razpršenih kmetijskih površin z različnimi kmetijskimi kulturami, kot je za Goričko zapisal Kozorog (2022: 175). Tovrstna mozaičnost je pri sogovornikih zbujala pozitivno čustvovanje. »Zanimivo je pogledati, da je njiva majhna pa ena kultura pa druga. Se mi zdijo lepe take njive. Imaš veselje pogledati,« je pripovedoval govedorejec z Barja (B9). Ekološki kmet pa je o kraški krajini povedal: »Praktično že od majhnega sem se nekako zaljubil vanjo in mi je taka všečna« (K1). Podobno je mladi kmet z velike živinorejske kmetije s Krasa predstavil zgodovinski izvor suhih zidov, češ da so jih postavili njihovi »nonoti, stari ljudje« zaradi bližine železnice in izboljšanja protipožarne zaščite (K10). Naklonjenost do domačega okolja so sogovorniki tudi izrazili, ko so ga vzporejali z bolj ravninskimi pokrajinami, četudi so tam razmere za intenzivno kmetijsko pridelavo ugodnejše. Upokojenec z Barja z manjše piščančerejske kmetije je poudaril, da mu je Barje, kjer »greš mimo koruze, pšenice in krompirja«, lepše in bolj všeč kot Francija, »kjer imaš na primer 100 hektarov koruze« (B4). Enako je razmišljal mlajši vinogradnik s Krasa: »Meni je zagotovo bolj všeč to oziroma sem bolj navajen na našo [razgibano] okolico kot na Prekmurje« (K2), čigar ravninski del zaznamujejo največji sklopi kmetijskih zemljišč v Sloveniji.

Pripovedi sogovornikov so pokazale, da pestrost kmetijskih rastlin v kombinaciji z manjšo posestno strukturo hkrati vrednotijo kot dobro in slabo. Kot dobro z vizualnega in identitetnega gledišča, pri čemer ni nezanemarljivo občutje, da mozaičnost kulturne krajine s svojim znanjem, vztrajnostjo in delavnostjo ustvarjajo in ohranjajo prav oni. Kot slabo pa z vidika optimizacije kmetijske proizvodnje, pri čemer je kmetijska raba vsaj deloma pogojena s kakovostjo posameznih habitatnih tipov v kmetijski krajini. To dvojnost je izpostavil kmet s Krasa, ko je govoril o dobrem travniku:

Eden je tisti, ki mi zagotavlja prirast, ki ima z vidika živinorejca recimo 40 % metuljnic, kvalitetnih trav in zagotavlja pokritje po vseh hranilih. [...] Po drugi strani pa je zame dober travnik suhi kraški travnik, ko, če se sprehodiš po njem, čutiš prisotnost raznih zeli. (K1)

Takšno razločevanje so raziskave na zahodu Evrope v preteklosti redko zaznale. Kmetje so v ospredje postavljali predvsem značilnosti krajine v kontekstu produktivistične paradigme kmetijstva, kot sta primerna višina in gostota pridelka ter ravne linije (Burton 2004: 201), oziroma so površine razlikovali glede na namembnost, o čemer so, kot bo razvidno v nadaljevanju, govorili tudi sogovorniki. Opisovali so, da če je njiva namenjena ohranjanju določenih vrst ptic, je lahko »dobra«, čeprav je manj urejena in kmetijsko intenzivna. Nasprotno so poudarili, da če se na njivi na primer prideluje krompir, ta ne sme biti zaraščena (Soini in Aakkula 2007; Westerink idr. 2021: 63–64). Tudi uporaba pristopa »dobre kmetijske krajine« v dotični raziskavi je pokazala, da pozitivna vrednotenja kmetijskih zemljišč temeljijo predvsem na možnostih za njihovo učinkovito kmetijsko rabo; dodatno pa poudarja preplet in pomen tovrstnih vrednotenj s kulturno dediščino prostora in tradicijami kmetovanja ter njihovimi vrednotenji za kmetijske prakse in predstave o »dobrem kmetu« (prim. Soini in Aakkula 2007). Tovrstne afekte pa se lahko po trditvah Jasne Fakin Bajec (2024: 39) uporabi za spodbujanje dialoga med

različnimi deležniki, mreženje znanj za varstvo narave in razumevanja naravnih virov kot subjekta s svojimi pravicami.

Umeščanje varstva narave v kmetijsko krajino

»Odvisno, s katerega vidika gledaš. Če hočeš imeti dober pridelek, mora biti dobro pognojeno, kmalu košeno in brez rož« (B6).

166

Ohranjanje in ustvarjanje mozaičnosti so sogovorniki pripeljali tudi v kontekst varstva narave. Veliko kmetov z obeh območij je presodilo, da bi bilo treba razmejiti površine za kmetijsko dejavnost in območja za varovanje narave. Govedorejec z Barja je na primer menil, da bi se morali oblikovati *»ločeni pasovi oziroma otoki na Barju«*, ki bi bili zatravljani in primerni za bivanje ptic, medtem ko bi se na njivah, *»primernih za poljedelstvo in kolobar«* in z nadpovprečnimi hektarskimi donosi, kmetovalo (B14). Površine za varovanje narave naj bodo tiste, ki so že sedaj opredeljene kot vodovarstvene (B7) oziroma so zamočvirjene in se ne kosijo, je razmišljal njegov kolega z ekološke kmetije (B5). Tudi starejši govedorejec s Krasa je poudaril, da je na določenih površinah *»važen pridelek; kukavice pa bodo že rastle tudi nekje drugje«* (K12).

Tovrstna razmišljanja kmetov o ločenosti zemljišč za kmetijstvo in za doseganje ciljev varstva narave kažejo, da kmetje naraščajoče družbene zahteve po kakovostni in zadostni količini hrane, ki pa je hkrati pridelana na naravi prijazen način (gl. Meijboom in Stafleu 2016), pogosto razumejo kot kontradiktorne in ogrožajoče za smiselnost kmetijske dejavnosti, katere cilj je v prvi vrsti pridelava hrane.

Po pričevanjih sogovornikov ločevanje površin, ki so namenjene bodisi kmetijski pridelavi bodisi varstvu narave, že poteka na terenu. Mladi poklicni govedorejec z Barja je razlagal, da nekateri kmetujejo ekstenzivno, in sicer zgolj zaradi subvencij za ohranjanje narave, medtem ko država odkupuje kmetijska zemljišča in jih nato dodeljuje v upravljanje Krajinskemu parku Ljubljansko barje (B8). Omenjene prakse so po njegovem nepravilne, ker so nekateri zgolj na podlagi lastništva in izvajanja ekstenzivnih kmetijskih praks upravičeni do dohodkovnih podpor, ki naj bi bile v osnovi namenjene spodbujanju in ohranjanju kmetijske proizvodnje (prim. Silvasti 2003: 146). Poleg tega opaža, da tovrstne prakse vodijo v zaraščanje in zmanjšanje biodiverzitete, ki naj bi bila občutno manjša kot na njegovih travnikih. Tako dejanja, ki podpirajo tovrstne prakse, nekateri sogovorniki vidijo kot potencialno grožnjo za ohranjanje značilne podobe kmetijske krajine in kmetijstva kot primarnega vira prehranske pridelave.

Iz razmišljanj sogovornikov je razvidno, da predlogi o ločitvi naravovarstvenih in kmetijskih območij ter prakse, ki to že povzročajo, prej kot rešitev predstavljajo možen vir konfliktov in poglobljanja predsodkov med različnimi skupinami kmetov in akterji na področju varstva narave. Zato lahko ta stališča razumemo kot izražanje potrebe po ohranitvi kmetove avtonomije pri upravljanju lastne kmetije. Izjave sogovornikov so namreč nakazale, podobno kot predhodne raziskave (Burton 2004; Burton, Kuczera in Schwartz 2008; Riley 2016), da se kmetje pri oblikovanju in uveljavljanju naravovarstvenih zahtev in ukrepov pogosto počutijo spregledani in da ti pogosto ne naslavlajo njihovih vrednostnih sistemov in znanj. Kmetje namreč kot *»dobrega kmeta«* vidijo nekoga, ki

opazuje naravo, ji namerno ne škodi, zanjo skrbi, jo neguje in izkorišča v meri, ki dovoljuje ohranjanje kmetijske dejavnosti skozi generacije (prim. Saugeres 2002; Silvasti 2003).

Sogovorniki so vseeno izrazili pripravljenost, da bi del svojih površin namenili za varovanje narave. Ko je kraški ekološki ovčerejec prvič slišal za ukrepe za varstvo ptic, ki predvidevajo opustitev kmetijstva na manjših delih zemljišč, kjer določene ptice gnezdijo, je pomislil, da je to »blesarija«. Kasneje je spremenil mnenje, češ da določenih delov travnikov ne kosi in pašnikov ne uporablja in da bi jih lahko namenil za tovrstne ukrepe (K13). Tudi mlajši ekološki živinorejec z istega območja je rekel, da bi lahko hektar kmetijskih površin »dobesedno podaril naravi, ljudstvu, človeštvu« (K10); konjerejec z Barja pa je ocenil, da bi lahko žrtvoval odročen travnik, »da bi se srna pa zajec skrivala tam« (B7).

Raziskava je, podobno kot sta za preusmeritev v ekološko kmetijstvo ugotavljala Bartulović in Kozorog (2014: 91–92), pokazala, da kmete k praksam ohranjanja biodiverzitete spodbuja kombinacija različnih razlogov in okoliščin. Sogovorniki so večkrat izpostavili, da ukrepe KOP izvajajo zaradi dodatnih denarnih sredstev in predvsem dejstva, da so na določenih površinah, predvsem takšnih, ki niso najbolj primerne za kmetijsko proizvodnjo, na primer mokrotnih barjanskih travnikov in suhih kraških travnikov, subvencionirane prakse že izvajali. Pozitivno vrednotenje kulturne krajine in tradicionalnih praks kmetovanja, ki je bilo naslovljeno na začetku podpoglavja, med sogovorniki ni bilo prepoznano kot neposreden vzrok za odločitve o vključitvi v KOP, a so predhodne raziskave (Soini in Aakkula 2007; Bartulović in Kozorog 2014) pokazale, da identitetni procesi, vezani na značilnost elementov kulturne krajine v kontekstu kmetijstva, igrajo pomembno vlogo pri izvajanju tradicionalnih in sodobnih kmetijskih praks, ki lahko glede na naravovarstvene zahteve veljajo za naravi prijazne prakse.

Prihodnost varovanja okolja in narave na kmetijah

Generacijski premik pri sprejemanju okolju prijaznih praks

»Moj nono je dobesedno pral trte [s škropivom]« (K1).

Podobno kot v raziskavah v državah zahodne Evrope (gl. Burton 2004: 210; Saunders 2016: 397; Westerink idr. 2021: 64) so bili tudi na Slovenskem najpogostejši odgovori o »dobri kmetijski krajini«, ne glede na naravne pogoje za kmetovanje, vezani na zadostno velikost kmetijskega zemljišča, ki zagotavlja gotov in obilen pridelek. S tem je bil kot »dober kmet« pogosto prepoznan tisti, ki ima velik in kakovosten pridelek s čim manj vložka, kot ga je opisal mlajši govedorejec z Barja (B8). Pri čim manjšem vložku je imel v mislih predvsem uporabo škropiv za varstvo rastlin in gnojenje kmetijskih površin, ki sta bili med sogovorniki večkrat omenjeni kmetijski praksi, ki zagotavljata večjo količino in boljšo kakovost pridelka.

Vsi kmetje niso delili mnenja mladega barjanskega kmeta. Iz pogovorov je bilo namreč moč opaziti medgeneracijske razlike v razumevanju »dobrega kmeta« ter količini porabljenih fitofarmaceutskih sredstev in načinih ohranjanja rodovitnosti tal. Starejša kmetica z manjše barjanske kmetije je na primer povedala, da je »dobremu kmetu« pomemben pridelek in da »mora poskrbeti, da je pravi čas gnojenje in da pošprica, če

je potrebno» (B13). Večina sogovornikov srednje in mlajše generacije je poudarila, da je gnojenja in škropljenja sedaj manj kot v drugi polovici prejšnjega stoletja. Po pričevanjih sta takrat kmetijska politika in stroka poudarjali in spodbujali tak način kmetovanja; obilno škropljenje je bilo na primer med današnjimi kmeti starejše generacije razumljeno kot simbol naprednega in torej »dobrega kmeta«. Vinogradnica s Krasa je pripovedovala:

Tata je bil tista generacija, ko je bil razmah kemije. On je dejal, da je dober kmet, napreden kmet, vedno je preizkušal kakšno škropivo. Se je izobrazil zelo, kaj to je. Takrat je bila to novost. [...] Trte so bile potem na en način lepše, ni bilo zavedanja, da to lahko začne škoditi. (K6)

168

Podobno kot nemški kmetje v raziskavi Nataliye Stupak, Jürna Sandersa in Barbare Heinrich (2019: 30) so kmetje srednje in mlajše generacije z obeh raziskovalnih območij kot slabe prakse za okolje prepoznali pretirano rabo fitofarmacevskih sredstev, gnojil in težke mehanizacije. Sogovorniki so na splošno poudarili, da se vedno bolj izpostavlja, »da se ne sme vsega uničiti« (K4). Mlajši živinorejec z Barja je na vprašanje o tem, če se podoba »dobrega kmeta« spreminja, odgovoril, da generacija njegovih staršev misli, da ni mogoče kmetovati brez škropljenja in gnojenja, in da imajo manj znanja o tem, »kako narava deluje« (B14). Prepričan je, da bi se dalo uspešno kmetovati tudi z manj oziroma brez gnojenja in oranja (B14). Nekateri drugi pripadniki najmlajše generacije, ki kmetujejo, pa so že pred leti ponovno uvedli ozelenitev njivskih površin, ki zmanjšuje potrebo po gnojenju (B1), ali se preusmerili v ekološko kmetijstvo brez škropljenja (B11). To dokazuje, da sedanja generacija mladih kmetov uvajanje novih, okolju prijaznih praks prepoznava kot simbol »dobrega kmeta«, ki je inovativen in sledi najnovejšim strokovnim priporočilom, podobno kot so to pred desetletji njihovi starši prepoznali v kmetu, ki je intenziviral kmetijsko proizvodnjo na račun škropljenja in gnojenja. Pozitivno sprejetje tovrstnih okolju prijaznih praks je lahko precej pričakovano, saj je skladno z njihovimi predstavami o »dobrem kmetu« kot skrbniku narave, ki naravne vire uporablja trajnostno in s tem zagotavlja dolgoročno rodovitnost zemljišč zase, predvsem pa za prihodnje generacije (prim. Silvasti 2003; Sutherland 2013).

Do podobnih ugotovitev o spremembi odnosa kmetov do intenzivnega škropljenja in gnojenja je prišel Riley (2016), ki je določene angleške kmete intervjuval dvakrat v razmaku desetih ali dvanajstih let. Na podlagi njegovih in naših terenskih ugotovitev lahko zaključimo, da se ideali »dobrega kmeta« oblikujejo na podlagi vsakokratnih širših družbeno-političnih razmer. Pri tem ima pomembno vlogo kombinacija dejavnikov, kot so ohranjanje tradicionalnih praks in znanj kmetov ter oblikovanje izobraževanj, priporočil in ukrepov v okvirih kmetijske politike in stroke. Poleg medgeneracijskih razlik o razumevanju »dobrega kmeta« v kontekstu varovanja okolja je raziskava pokazala, da se je vrednota biti napreden kmet, ki sledi najnovejšim priporočilom stroke, skozi generacije ohranila. To kaže na pomen sodelovanja med raziskovalci, strokovnjaki, kmetijskimi svetovalci in kmeti ter kontekstualiziranja njihovih priporočil v diskurz o napredku in modernizaciji kmetijske dejavnosti, kar še posebej velja za podočje varstva okolja in narave. Nenazadnje pa bi veljalo prihodnje raziskovalno zanimanje usmeriti v zgodovinski razvoj svetovalne službe na Slovenskem in razumevanja »dobrega kmeta« med kmetijskimi svetovalci.

Nezdružljivost okolju in naravi prijaznih praks v sodobnih pogojih kmetovanja

»Jaz imam rad ptice in raznorazne rožice, ampak ne gre skupaj [s kmetijstvom]«
(K8).

Kljub posameznikom, ki se odločajo za bolj okolju prijazne kmetijske prakse, kot so manjša uporaba gnojil in škropiv, so bili sogovorniki v splošnem mnenja, da na koncu te dejavnosti ne smejo voditi v slabšanje količine in kakovosti pridelka oziroma se mora ta vsaj deloma ohraniti. Vinogradnik in nekdanji živinorejec s Krasa je morebitno prepoved gnojenja na območju Natura 2000 pospremil z besedami, da mora gnojiti, drugače ima »pustinjo in ne travnikov«. Enako je menil o širši prepovedi uporabe fitofarmaceutvskih sredstev, ki jih za zdaj ni dovoljeno uporabljati na najožjih vodovarstvenih območjih: »To [bi bila] totalna drama, pa ne samo zame« (K14).

169

To razmišljanje je bilo še izrazitejše v pogovorih s kmeti o naravi prijaznih praksah, ki direktno vplivajo na biotsko pestrost v kmetijski krajini, kot so na primer ekstenzivna raba travinja, ki vključuje pozno in manj pogosto košnjo, in ohranjanje mejic, to je pasa grmovja ali dreves na kmetijskem zemljišču. Med razlogi za opuščanje oziroma neuporabo tovrstnih praks so sogovorniki navajali predvsem lajšanje dela in povečevanje kmetijske pridelave, ki je pogojena z zahtevami trga, javnih politik in kmetijske stroke. Sogovorniki so na primer zatrjevali, da sta pogostost košnje in intenzivnost gnojenja odvisni od lege površin, vremena in tega, s »čim se ukvarjaš« (K8). Starejši polkmet, ki se ukvarja z govedorejo, je razložil, da morajo »mlekarji« velikokrat kositi in gnojiti, ker potrebujejo »dobro travo«, medtem ko si on, ki se ukvarja z rejo govejih pitancev, lahko privoščiti imeti »bolj naravne travnike«, saj je seno le dodatek h koruzni silaži, koruznemu zrnju in žitom (B6). Mladi rejec krav dojilj z večje kraške kmetije je razmišljal o vstopu v KOP ukrep časovno omejene ali pozne košnje, a se za ta korak ni odločil, ker bi bile »krave slabe«, shujšane in s slabo laktacijo (K10). Njegov kolega, ki je bil z ene večjih kmetij na Barju in se za sodelovanje v intervenciji KOP ni odločil zaradi dodatnih izobraževanj, pa je povedal, da je »dober kmet tisti, ki mlado kosi« zaradi zagotavljanja beljakovinsko bogate krme za živino (B1). S tem se je strinjal marsikateri sogovornik, saj so razložili, da je dobra čreda prave omiščenosti, prehranjena, čista in zdrava pokazatelj »dobrega kmeta«.

Nekateri sogovorniki so poudarili, da so v ohranjanje intenzivnih kmetijskih praks na neki način primorani, čeprav se zavedajo, da so nevzdržne z vidika varovanja okolja in narave. Mladi govedorejec je opozoril, da jih prosti evropski trg s kmetijskimi proizvodi sili v profesionalno in intenzivno proizvodnjo, in zaključil, da drugače »v kmetijstvu ni nobene prihodnosti« (B8). Podobno je razlagal še en mladi kmet, češ da jim »škropljenje in gnojenje ekonomija naprej tišči« (B14). Po njegovem to pomeni, da se na kmete izvajajo pritiski po čim večji proizvodnji zaradi ohranjanja nizkih cen kmetijskih proizvodov. Starejši ekološki kmet pa je povedal, da jih vsako leto obiščejo predstavniki semenarskih hiš, ki želijo prodati svoj semenski material z obljubo višjih donosov. Dodal je, da narava pretiranega gnojenja in škropljenja ter »rasti brez konca« ne bo prenesla: »Ta pristop, ki je zdaj kot na olimpijskih igrah, kjer pravijo: 'Več, daljše, boljše, širše, višje,' ne bo šel« (B3). Podobno je razmišljala kraška kmetica, da je svetovno in ne le slovensko kmetijstvo s pretirano uporabo kemije skrenilo in »da smo vsi malo pokvarili kmetijski grušč« (K6).

Ekološki kmet s Krasa je izrazil prepričanje, da mladi kmetje in agroživilska industrija težijo k temu, da bi se »*sodoben kmet čim manj matral*« (K1). Temu sta pritrdila mlada prevzemnika kmetij. Večji ekološki živinorejec s Krasa pa je povedal, da je v dandanašnjem kmetijstvu vse »*našponano*« in da sam kmetuje tako, da bi mu ostalo »*čim več časa*«. V nadaljevanju pogovora je utemeljil potrebo po dodatnem času in iskanju »*zlate sredine*« pri nakupu mehanizacije in velikosti črede s stroški ter predvsem z usklajevanjem poklicnega in družinskega življenja (K10).

Zdi se, da kmetje intenzivno kmetujejo in ohranjajo produktivistične simbole »dobrega kmeta« tako zaradi občutja nemoči kot uveljavljanja avtonomije. Naši sogovorniki so pogosto izpostavili, da so po njihovem mnenju slovenski kmetje na evropskem trgu s kmetijskimi pridelki manj konkurenčni kot nekateri drugi evropski kmetje, ker imajo med drugim drugačne naravne pogoje za kmetovanje in razdrobljeno posestno strukturo. To občutijo kot grožnjo za ekonomsko vzdržnost svoje dejavnosti, od katere morajo preživeti, če se s kmetijstvom ukvarjajo profesionalno, oziroma vsaj ne delati (prevelikih) izgub, če so polkmetje in to ni njihova primarna dejavnost. Omenjeni pritisk poskušajo ublažiti z večanjem obsega kmetijske proizvodnje. Poleg tega so nekateri kmetje izpostavili, da so se konkretnih kmetijskih praks, ki so vodile v izgubo biotske pestrosti (na primer odstranjevanje mejic), posluževali zaradi izboljšanja konkurenčnosti kmetijskih zemljišč ter da so privarčevali čas in denar. To pomeni, da so kmetje upravljali s svojim delom in časom na kmetiji in zunaj nje ter da tovrstne posege v naravo vidijo tudi kot izraz avtonomije.

170

Zaključek

Pripovedi poklicnih kmetov in polkmetov z dveh zavarovanih območij v Sloveniji o »dobrem kmetu« in »dobri kmetijski krajini« so pokazale na njihov kompleksen odnos do varovanja narave in okolja. Ta izhaja iz njihovega vsakodnevnega upravljanja, poznavanja in opazovanja narave, pomembno vlogo pa imajo razmerja moči v kmetijstvu, ki določajo in spreminjajo družbenoekonomske smotre kmetijske dejavnosti v podeželskih skupnostih in širše (Burton idr. 2020; Bajič 2023). Uporaba pristopa »dobra kmetijska krajina« je pokazala, da kmetje pozitivno vrednotijo naravno in kulturno krajino prostora, ki se ohranja skozi ekstenzivno kmetijsko prakso. Kljub temu intervjuji kažejo, da tako med poklicnimi kmeti kot polkmeti vseh generacij prevladujejo ideali produktivnega »dobrega kmeta«, kar opisuje tudi večina raziskav v zahodno- in severnoevropskih državah (npr. Burton, Kuczera in Schwartz 2008; Saunders 2016). Ti ideali, ki temeljijo na intenzifikaciji in modernizaciji kmetijske proizvodnje, se zaradi omejenih naravnih danosti za kmetijsko proizvodnjo na izbranih območjih ne morejo udeležiti v obsegu, ki naj bi ga po predstavah sogovornikov dosegal »dober kmet« z obilnim pridelkom.

Izjave nekaterih ekoloških kmetov in polkmetov srednje generacije, ki so primerjali današnje in nekajdesetletne podobe narave in kmetijskih zemljišč, kažejo, da se je kmetijska proizvodnja v mnogih primerih intenzivirala do te mere, da je negativno vplivala na biotsko pestrost območij. Raziskava je pokazala, da kmetje svoje gospodarske dejavnosti vsaj delno dojemajo kot problematične za naravo, vendar pri tem ne poudarjajo lastne odgovornosti, kot to od njih pričakujejo predstavniki države in naravovarstvenih krogov

ter širša javnost. Odgovornost pogosto prelagajo, in sicer 1. skozi diskurz o skrbništvu nad naravo, ki naj bi se v zadnjih letih okrepil zaradi uvajanja okolju prijaznejših praks (manj škropljenja, oranja), predvsem ob menjavi generacij na kmetiji, ter 2. skozi diskurz o ujetosti v kruti ekonomski kmetijski trg, ki kmete sili v intenziviranje proizvodnje in stalno presojo smotrnosti izvajanja naravovarstvenih praks.

Protislovnosti in občutja nemoči v razmišljanjih kmetov o okolju in naravi prijaznih praksah v kmetijstvu, ki so značilni predvsem za (mlade) poklicne kmete, imajo strukturne razsežnosti. Raziskava je pokazala, da nanje hkrati vplivajo različne družbeno-politične zahteve po izboljšanju stanja biotske pestrosti v kmetijski krajini ter zahteve po stalnih in vedno višjih ekonomskih vložkih v kmetijsko dejavnost zaradi ohranjanja konkurenčnosti. Protislovne pritiske na kmete sta Knežević Hočevar in Cukut Krilić (2024) označili za tako imenovan kmetijski tekoči trak ali past. Sogovorniki tudi zaradi te ujetosti spoštujejo in kot »dobrega« vrednotijo vsakega posameznika, ki se ukvarja s kmetijstvom in skrbi, da se kmetijska krajina ne zarašča.

Zahvale

Zahvaljujemo se vsem sogovornikom, ki so sodelovali v raziskavi in z nami delili svoje poglede, izkušnje in znanje. Za pomoč pri vzpostavitvi stikov s kmeti se zahvaljujemo kmetijskim svetovalcem s Kmetijsko gozdarskih zavodov Ljubljana in Nova Gorica.

REFERENCE

- BAJIČ, Blaž
2023 Skrb za krlje krajine: Krajina, skupnost in (ne)spremenljivost na Solčavskem. *Traditiones* 52 (1): 109–137.
- BARTULOVIC, Alenka in KOZOROG, Miha
2014 Taking up Organic Farming in (Pre-)Alpine Slovenia: Contrasting Motivations of Dairy Farmers from Less-Favoured Agricultural Areas. *Anthropological Notebooks* 20 (3): 83–102.
- BRADLEY, Dylan in CHRISTODOULOU, Maria
2022 *The Common Agricultural Policy at 60: A Growing Role and Influence for the European Parliament*. Luksemburg: Publications Office.
- BURTON, Rob. J. F.
2004 Seeing through the “Good Farmer’s” Eyes: Towards Developing an Understanding of the Social Symbolic Value of “Productivist” Behaviour. *Sociologia Ruralis* 44 (2): 195–215.
- BURTON, Rob, KUCZERA, Carmen J. F. in SCHWARZ, Gerlad
2008 Exploring Farmers’ Cultural Resistance to Voluntary Agri-Environmental Schemes. *Sociologia Ruralis* 48 (1): 16–37.
- BURTON, Rob J. F. in PARAGAHAWEWA, Upananda Herath
2011 Creating Culturally Sustainable Agri-Environmental Schemes. *Journal of Rural Studies* 27 (1): 95–104.
- BURTON, Rob idr.
2020 *The Good Farmer: Culture and Identity in Food and Agriculture*. Abingdon: Routledge.
- CUSWORTH, George
2020 Falling Short of Being the ‘Good Farmer’: Losses of Social and Cultural Capital Incurred through Environmental Mismanagement, and the Long-Term Impacts Agri-Environment Scheme Participation. *Journal of Rural Studies* 75: 164–173.

DENAC, Katarina

2021 Population Dynamics of the Corncrake in Slovenia in the 1992–2021 Period. *Acrocephalus* 42 (190–191): 49–70.

DE SNOO, Geert R. idr.

2013 Towards Effective Nature Conservation on Farmland: Making Farmers Matter. *Conservation Letters* 6 (1): 66–72.

FAKIN BAJEC, Jasna

2024 Izzivi uporabe dediščine za reševanje okoljskih izzivov na primeru ustvarjanja vodne dediščine na Krasu. *Etnolog* 34: 17–46.

GOODENOUGH, Ward H.

2017 *Description & Comparison in Cultural Anthropology*. London in New York: Routledge.

HENLE, Klaus idr.

2008 Identifying and Managing the Conflicts between Agriculture and Biodiversity Conservation in Europe – a Review. *Agriculture, Ecosystems & Environment* 124 (1–2): 60–71.

KALIGARIČ, Mitja in IVAJNŠIČ, Danijel

2014 Vanishing Landscape of the “Classic” Karst: Changed Landscape Identity and Projections for the Future. *Landscape and Urban Planning* 132: 148–158.

KLADNIK, Drago

2006 ZRC SAZU: Dejavniki spreminjanja rabe tal. <<https://www.razvojkrasa.si/si/zemlja/117/article.html>> [6. 5. 2025].

KLADNIK, Drago in VOLK BAHUN, Manca

2011 Širjenje gozda na krasu kot dejavnik prostorskega razvoja. *Geografski vestnik* 83 (2): 67–80.

KNEŽEVIČ HOČEVAR, Duška in CUKUT KRILIČ, Sanja

2024 Managing the Distress of Migrant Farmworkers: Lessons Learned from the Midwestern United States. *Dve domovini / Two Homelands* 60: 115–135.

KNEŽEVIČ HOČEVAR, Duška in SLOVENC GRASSELLI, Mateja

2023 Farmers on the Reasons for their Embodied Anxieties in Post-1991 Slovenia. *Anthropological Notebooks* 29: 101–127.

KOZOROG, Miha

2022 Izdelovanje meje z divjadjo. V: I. Slavec Gradišnik (ur.), *Meje: Antropološki uvidi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 156–188.

LASTRA-BRAVO, Xavier B. idr.

2015 What Drives Farmers’ Participation in EU Agri-Environmental Schemes?: Results from a Qualitative Meta-Analysis. *Environmental Science & Policy* 54: 1–9.

MATTHEWS, Alan

2013 Greening Agricultural Payments in the EU’s Common Agricultural Policy. *Bio-Based and Applied Economics* 2 (1): 1–27.

2024 Farmer Protests and the 2024 European Parliament Elections. *Intereconomics* 59 (2): 83–87.

MEDVED, Andrej in KOS, Boštjan

2014 *Priročnik za pripravo upravljaljskih načrtov za kmetije na območju Krajinskega parka Ljubljansko barje*. Ljubljana: Javni zavod Krajinski park Ljubljansko barje. <<https://www.ljubljanskobarje.si/wp-content/uploads/2021/03/Prirocnik-za-UNK.pdf>> [30. 5. 2024].

MEIJBOOM, Franck L. B. in R. STAFLEU, Frans

2016 Farming Ethics in Practice: From Freedom to Professional Moral Autonomy for Farmers. *Agriculture and Human Values* 33 (2): 403–414.

MILLS, Jane idr.

2017 Engaging Farmers in Environmental Management Through a Better Understanding of Behaviour. *Agriculture and Human Values* 34 (2): 283–299.

NASSAUER, Joan Iverson in WESTMACOTT, Richard

1987 Progressiveness Among Farmers as a Factor in Heterogeneity of Farmed Landscapes. V: M. G. Turner (ur.), *Landscape Heterogeneity and Disturbance*. New York: Springer, 199–210.

NATEK, Milan

1984 Kmetijska izraba Ljubljanskega barja. *Geografski zbornik* 14: 57–73.

PIPENBAHER, Nataša, KALIGARIČ, Mitja in ŠKORNIK, Sonja

2011 Floristic and Functional Comparison of Karst Pastures and Karst Meadows from the North Adriatic Karst. *Acta Carsologica* 40 (3): 515–525.

RILEY, Mark

2016 How Does Longer Term Participation in Agri-Environment Schemes [Re]shape Farmers' Environmental Dispositions and Identities? *Land Use Policy* 52: 62–75.

SAUGERES, Lise

2002 The Cultural Representations of the Farming Landscape: Masculinity, Power and Nature. *Journal of Rural Studies* 18 (4): 373–384.

SAUNDERS, Fred P.

2016 Complex Shades of Green: Gradually Changing Notions of the 'Good Farmer' in a Swedish Context. *Sociologia Ruralis* 56 (3): 391–407.

SILVASTI, Tiina

2003 The Cultural Model of "the Good Farmer" and the Environmental Question in Finland. *Agriculture and Human Values* 20 (2): 143–150.

SMREKAR, Aleš idr.

2014 *Interpretacija okolja na primeru Ljubljanskega barja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

SOINI, Katriina in AAKKULA, Jyrki

2007 Framing the Biodiversity of Agricultural Landscape: The Essence of Local Conceptions and Constructions. *Land Use Policy* 24 (2): 311–321.

STOATE, Chris idr.

2009 Ecological Impacts of Early 21st Century Agricultural Change in Europe – A Review. *Journal of Environmental Management* 91 (1): 22–46.

STUPAK, Nataliya, SANDERS, Jörn in HEINRICH, Barbara

2019 The Role of Farmers' Understanding of Nature in Shaping Their Uptake of Nature Protection Measures. *Ecological Economics* 157: 301–311.

SUTCLIFFE, Laura M. E. idr.

2015 Harnessing the Biodiversity Value of Central and Eastern European Farmland. *Diversity and Distributions* 21 (6): 722–730.

SUTHERLAND, Lee-Ann

2013 Can Organic Farmers Be 'Good Farmers'? Adding the 'Taste of Necessity' to the Conventionalization Debate. *Agriculture and Human Values* 30 (3): 429–441.

SUTHERLAND, Lee-Ann in DARNHOFER, Ika

2012 Of Organic Farmers and 'Good Farmers': Changing Habitus in Rural England. *Journal of Rural Studies* 28 (3): 232–240.

ŠILC, Urban idr.

2023 *Trajnostni modeli kmetovanja na območjih Natura 2000: Končno poročilo v okviru CRP V4-2019*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije.

ŠUMRADA, Tanja idr.

2021 Are Result-Based Schemes a Superior Approach to the Conservation of High Nature Value Grasslands? Evidence from Slovenia. *Land Use Policy* 111: 105749.

WESTERINK, Judith idr.

2021 Can a 'Good Farmer' Be Nature-Inclusive? Shifting Cultural Norms in Farming in The Netherlands. *Journal of Rural Studies* 88: 60–70.

WHEELER, Rebecca idr.

2018 "The Good Guys Are Doing It Anyway": The Accommodation of Environmental Concern among English and Welsh Farmers. *Environment and Planning* 1 (4): 664–687.

WŁODARCZYK-MARCINIAK, Renata, FRANKIEWICZ, Piotr in KRAUZE, Kinga

2020 Socio-Cultural Valuation of Polish Agricultural Landscape Components by Farmers and Its Consequences. *Journal of Rural Studies* 74: 190–200.

ZABEL, Florian idr.

2019 Global Impacts of Future Cropland Expansion and Intensification on Agricultural Markets and Biodiversity. *Nature Communications* 10 (1): 2844.

ZUPAN, Sara idr.

2023 Prisotnost požarov in poplav v življenjskih okoljih ogrožene vrste metulja barjanski okarček (*Coenonympha oedippus*) v Sloveniji. *Acta geographica Slovenica* 63 (1): 55–72.

174

BESEDA O AVTORICAH

Mateja Slovinc Grasselli je antropologinja z doktoratom s področja ekonomike naravnih virov in je od leta 2018 zaposlena na Družbenomedicinskem inštitutu ZRC SAZU. V doktorskem delu je proučevala vpliv in pomen moralnih občutij in izkušenj na sodelovalno kulturo kmetov. V okviru raziskovalnega programa Raziskave o duševnih stiskah in dobrem počutju se posveča temam medgeneracijskih odnosov in odnosov med spoloma v kontekstu socializacije v kmetijski poklic, varnosti in zdravju pri delu v kmetijstvu ter stisk in blaginji članov družinskih kmetij po Sloveniji, kjer redno opravlja etnografsko terensko delo.

Ana Novak, mag. ekonomike naravnih virov, je asistentka in mlada raziskovalka na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer zaključuje doktorat na področju ekonomike naravnih virov. Njeno raziskovalno delo se osredotoča na preučevanje odnosov različnih deležnikov v kmetijstvu do praks, ki spodbujajo ohranjanje narave in okolja, ter na procese prenosa in izmenjave znanja na tem področju. V doktorski raziskavi je obravnavala različne pristope izobraževanja in usposabljanja za kmete ter njihove normativne in vedenjske učinke. Z analizo teh dinamik si prizadeva prispevati k razvoju učinkovitih strategij in orodij za podporo trajnostnemu kmetijstvu.

Tanja Šumrada je doktorica ekonomike naravnih virov in znanstvena sodelavka na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani. Ukvarja se z družbenimi in ekonomskimi vidiki ohranjanja narave v agroživilskih sistemih in s tem povezanih javnih politikah Evropske unije. Njene raziskave se specifično osredotočajo na odločanje in vedenje kmetov, potrošnikov in drugih deležnikov, na vrednotenje učinkov kmetijske rabe in ukrepov kmetijske politike na biodiverziteti v kmetijskih ekosistemih ter na ekonomiko kmetijskih sistemov na območjih visoke naravne vrednosti.

ABOUT THE AUTHORS

Mateja Slovinc Grasselli is an anthropologist with a PhD in the Economics of Natural Resources and has been employed at the Sociomedical Institute, The Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, since 2018. In her doctoral thesis, she examined the influence and significance of moral sentiments and experiences on farmers' culture of cooperation. As part of the research programme Studies on Mental Distress and Well-Being, she focuses on intergenerational and gender relations in the context of socialisation into the agricultural profession, safety and health at work in agriculture, and the distress and well-being of members of family farms throughout Slovenia, where she regularly conducts ethnographic fieldwork.

Ana Novak, with an MSc in the Economics of Natural Resources, is a teaching assistant and young researcher at the Biotechnical Faculty, University of Ljubljana, where she is completing her PhD in the Economics of Natural Resources. Her research focuses on the relationships among various stakeholders in agriculture with regard to practices that promote nature and environmental conservation, as well as on the processes of knowledge transfer and exchange in this context. In her doctoral research, she has examined different approaches to farmer education and training and their normative and behavioral effects. Through the analysis of these dynamics, she aims to contribute to the development of effective strategies and tools that support sustainable agriculture.

Tanja Šumrada holds a PhD in the Economics of Natural Resources and is a research associate at the Biotechnical Faculty of the University of Ljubljana. She focuses on the social and economic aspects of nature conservation in agri-food systems and related public policies of the European Union. Her research specifically focuses on the decision-making and behaviour of farmers, consumers, and other stakeholders, as well as the effects of agricultural use and policy measures on biodiversity in agricultural ecosystems. Additionally, she researches the economics of farming systems in High Nature Value areas.

SUMMARY

Nature Conservation in Agricultural Practice – Obstacle, Necessity or Opportunity?

The approach of “good farmer” defines the behaviours, skills and practices that are valued and expected among members of farming communities and are shaped by continuous socialisation over time and space. In this paper, we conducted interviews with 30 farmers in two High Nature Value areas in Slovenia, Kras and Ljubljansko barje, to investigate how they value a “good agricultural landscape” and how a “good farmer” should manage it. Additionally, we explore how the conceptualisation of “good farming” relates to biodiversity conservation. In both areas, farmers regard mosaic agricultural landscapes positively for their visual and cultural significance, but negatively in terms of optimising agricultural production. Common reasons for intensifying land use and degrading semi-natural habitats include workload reduction, the welfare of farm animals, and the market, expert and policy-driven demand to increase agricultural production. However, the young farmers seem to recognise the introduction of new, environmentally friendly practices as a symbol of a “good farmer” who is innovative and follows the latest professional recommendations, provided these practices do not compromise yield quality and quantity. The interviews showed that farmers maintain the productivity symbols of the “good farmer” due to economic pressures and the need to maintain autonomy in managing their land. The interviewees attributed little or only partial responsibility for the decline in biodiversity to their agricultural activities, feeling that other factors, such as transport, industry, and the abandonment of farming leading to overgrowth were more significant. Despite production intensity, farmers primarily see themselves as custodians or guardians of nature. However, they value nature conservation mainly for its usefulness for agricultural production and the preservation of cultural heritage, rather than for the protection of wildlife *per se*. Farmers’ concern for nature thus does not necessarily lead to agricultural practices aligned with conservation guidelines. Power relations and structural changes in agriculture have had an important role in the gradual change of farmers’ views of environmental protection.